

Maria Zabłocka

Pierwsza palingenezja Ustawy XII tablic

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 36/3-4, 149-155

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIA ZABŁOCKA

PIERWSZA PALINGENEZJA USTAWY XII TABLIC

Istnieją normy prawne, których żywot trwa bardzo krótko, kilka lat lub nawet – jak obecnie w Polsce – kilka miesięcy czy tygodni. Ale są i takie, które obowiązują przez kilkaset lat, a zasady w nich ustanowione mają jeszcze dłuższy żywot. Do takich – oprócz Biblii, która stanowiła źródło prawa nie tylko w starożytności, ale nadal jest podstawą norm religii chrześcijańskiej, a nakazy i zakazy przekazane w tablicach mojżeszowych mają wieczną trwałość – należy ustawa XII tablic.

Stwierdzenie, iż ustawa XII tablic była owocem prac decemvirów, powstałym rzeczywiście w V wieku przed Chrystusem, nie budzi dziś wątpliwości¹. Kodyfikacja ta² nigdy nie została abrogowana w państwie

¹ Por. ostatnio na ten temat przede wszystkim prace F. Wieackera, *Die XII Tafeln in ihrem Jahrhundert*, Les origines de la République romaine, EAC XIII, 1966, s. 296 i n., tenże *Römische Rechtsgeschichte*, I München 1988, s. 290 oraz G. Crifò, *La legge delle XII tavole. Osservazioni e problemi*, ANRW I 2, 1972 s. 123 i n.; F. d'Ippolito, *Le XII Tavole; il testo e la politica*, Storia di Roma, I, Torino 1988 s. 401 i n. wraz z cytowaną tam literaturą a także A. Guarino, *Riflessioni conclusive*, Società e diritto nell'epoca decemvirale. Atti del convegno di diritto romano. Copanello 7-9 giugno 1984, Napoli 1988 s. 296, Hipotezy E. Paisa i E. Lamberta podważające czas i sposób spisania ustawy XII tablic były wielokrotnie krytykowane. Por. najobszerniej w tej mierze P. Bonfante, *Storia del diritto romano*, II⁴, Milano 1959 s. 73 i n. – Appendice: *L'autenticità legislativa delle XII Tavole*. Co do problemów po dziś dzień dyskusyjnych jak np. istnienia jednej czy dwóch komisji kodyfikacyjnych por. literaturę w powyżej powołanych pracach. Jednym z najbardziej dyskusyjnych, a istotnym ze względu na interpretację norm tej ustawy, jest problem wzorowania się kodyfikatorów na prawach greckich. Por. D.1.2.2.4 oraz D.10.1.13; D.47.22.4 a także liczne źródła literackie: Liv.3.31.8; 3.32.1 i 6; 3.33.5; Cic *de leg.* 2.59; 2.64; Dion. Hal. 10.51.5; 10.52.4; 10.56.2; 10.57.5. Por. też Tacyt, *ann.*2.27.1; Lyd. *de magistr.*1.34; Zonar.7.18. W starszej literaturze por. przede wszystkim na ten temat E. Balogh, *Cicero and the Greek Law*, Scritti in onore di C. Ferrini, III, Milano 1948 s. 1 i n. Jednakże na podstawie analizy czysto rzymskich instytucji (jak np. *legis actiones*) jakie przedstawia ustawa XII tablic – nie wykluczając oczywiście ogólnych wpływów pochodzących być może z greckich miast Italii południowej – bezpośrednio wzorowanie się na ustawodawstwie Solona, czy ogólnej prawach greckich, należy odrzucić. Por. ostatnio na ten temat F. Wieacker, op. cit., EAC s. 330 i n. 353; tenże, *Solon und die XII Tafeln*, Studi in onore di E. Volterra, III, Milano 1971 s. 757 i n.; M. Ducos, *L'influence grecque sur la loi des Douze Tables*, Paris 1978 s. 13 i n.; G. Crifò, op. cit., s. 124 i n.; F. d'Ippolito, op. cit., s. 399 i n. wraz z cytowaną tam literaturą. Na temat wpływów praw wschodnich (Kodeks Hammurabiego, Biblia) na ustawę XII tablic por. ostatnio R. Westbrook, *The Nature and Origins of the Twelve Tables*, ZSS (Rom. Abt.) 105, 1988 s. 78 i n.

² Na temat różnic między współczesnym pojęciem kodyfikacji, a tym, co pod tym określeniem rozumieli starożytni por. C. Gioffredi, *Ius, Lex, Praetor*, SDHI 13-14, 1947-48, s. 44 i n.

rzymskim, a i dziś stanowi wciąż intelektualną podniętę dla badaczy starożytności³. I to nie tylko prawników, czy historyków, ale również ekonomistów, lingwistów czy socjologów. Wczytując się w normy tego fundamentalnego dla Rzymian prawa ekonomiści starają się wywnioskować, jak wielkie było państwo rzymskie w V wieku przed Chrystusem, ilu miało mieszkańców, czym się oni zajmowali, itp.⁴; lingwiści odtwarzają język, którym posługiwali się starożytni *Quirites*, badają zmiany jakie zachodziły w brzmieniu poszczególnych słów czy zwrotów w czasie wieków. Śledzą wpływ języka oskijskiego i umbryjskiego⁵. Socjologowie zajmują się określeniem pozycji poszczególnych członków społeczeństwa, wyjaśnieniem konfliktów między plebejzami a patrycjuszami. Prawnicy zastanawiają się, czy – oprócz historycznego charakteru – normy prawa zawarte w dziele decemvirów wpłynęły na kształtowanie się nowożytnych zasad procesu cywilnego i prawa cywilnego.

Ze względu na nieprzemijające wartości ustawy XII tablic⁶, decydujące znaczenie ma dokładne odtworzenie tego pomnika prawa. Rekonstrukcją ustawy XII tablic zajmowano się już od bardzo dawna⁷. Problem ten, wczynie żywy, zainspirował zespół uczonych włoskich, pod przewodnictwem Luigiego Amirante, którzy prowadzą badania mające na celu przedstawienie nowej, poprawionej palingenezji. Pierwsze wyniki prac tej grupy, w skład której wchodzi Ferdinando Bona, Oliviero Diliberto, Federico d'Ippolito, Salvatore Tondo zostały przedstawione na konferen-

³ Prac poświęconych w całości, czy też w obszernych partiach tej ustawie nie da się zliczyć. Podstawowe opracowania wymieniają w starszej literaturze G. R o t o n d i, *Leges publicae populi Romani*, Milano 1912 s. 201 i n.; P. K r ü g e r, *Geschichte der Quellen und Literatur des Römischen Rechts*², München-Leipzig 1912 s. 8 i n.; M. Schanz – C. Hosius, *Geschichte der römischen Literatur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian*, I⁴, 1927 (Nachdruck München 1959) s. 33 i n.; A. Berger, s.v. *Tabulae duodecim*, RE IV A. 2 Stuttgart 1932 szp. 1900 i n.; w nowszej L. W e n g e r, *Die Quellen des römischen Rechts*, Wien 1953 s. 357 i n. i cytowani już G. Crifò, op. cit., s. 115 i n., oraz F. d'Ippolito, op. cit., s. 398 i n. i F. Wieacker, RRG, I. s. 287 i n. Ważniejsze prace poświęcone poszczególnym zagadnieniom są wyliczone w: *Les lois des Romains*, II, nr 2: *Loi des XII Tables*, Napoli 1977 s. 25–29.

⁴ Por. C. A m p o l o, *Aspetti dell'economia del Lazio e di Roma nel V sec. a. C.*, Società e diritto nell'epoca decemvirale, Napoli 1988 s. 35 i n.

⁵ Por. G. Crifò, op. cit., s. 132; S. Boscherini, *La lingua delle legge delle XII tavole*, Società e diritto nell'epoca decemvirale, Napoli 1988 s. 45 i n. oraz literaturę tam cytowaną.

⁶ Trzy fundamentalne pojęcia – własność prywatna, testament oraz rozgraniczenie praw rzeczowych i zobowiązań – wykształcone w prawie rzymskim i ujęte w przepisy prawne w ustawie XII tablic stanowią podstawę prawa cywilnego po dzień dzisiejszy. Por. P. B o n f a n t e, *Storia di diritto romano*, I⁴, Milano 1959 s. 122; por. też ocenę tej ustawy sformułowaną przez T. Z i e l i Ń s k i e g o, *Rzeczpospolita Rzymska*, Warszawa 1935 s. 45; „Prawo dwunastu tablic – jest to zarodek wszelkich późniejszych praw dawnego Rzymu. A prawa te były tak doskonałe, że wszystkie cywilizowane narody przyjęły je kolejno, stosując je do swoich potrzeb – i my też do dziś jeszcze korzystamy z tych praw”.

⁷ Próby podejmowane od czasów Odrodzenia przedstawił najobszerniej H. E. D i r k s e n, *Übersicht der bisherigen Versuche zur Kritik und Herstellung des Textes der Zwölftafelfragmente*, Leipzig 1824 s. 9 i n.; 23 i n.

cjach w Neapolu 24–25 lutego 1989 r. oraz 1–2 czerwca 1990 r., w Su Cologone di Oliena k., Nuoro 4–5 kwietnia 1991 r. a ostatnio w Procida 10–12 września 1991 r. i opublikowane w czasopiśmie *Index*⁸. Jednakże nie brak i postaw zupełnie przeciwnych, których przedstawicielem jest Antonio Guarino głoszący tezę o niemożliwości odtworzenia XII tablic, w każdym razie w obecnych czasach⁹, ze względu na to, iż był to „il coacervo di norme messo insieme dai decemviri, in modo da noi assolutamente inconoscibile...”¹⁰.

Bo jak wiadomo, kodyfikacja spisana na drewnianych bądź spizowych tablicach¹¹ umieszczonych na *forum Romanum* nie dotrwała nie tylko do czasów nowożytnych, ale nawet do okresu Cicerona czy prawników klasycznych¹², gdyż została zniszczona (spłonęła?) w 387 roku przed Chrystusem w czasie najazdu Gallów¹³. Ale wraz ze spłonieniem desek (zniszczeniem tablic) zawierających słowa nie zaginęła znajomość tych słów¹⁴. Z tego bowiem względu, iż znajomość prawa była w Rzymie jedną

⁸ Por. L. A. Mirante, *Per una paligenesi delle XII Tavole*, *Index* 18, 1990 s. 391 i n.; O. Diliberto, *Considerazioni intorno al commento di Gaio alle XII Tavole*, *Index* 18, 1990 s. 403 i n.; F. d'Ippolito, *XII Tab. 2.2*, *Index* 18 s. 435 i n.; L. A. Mirante, *Un'ipotesi di lavoro: le „sequenze” e l'ordine delle norme decemvirali*, *Index* 20, 1992 s. 205 i n.; F. Bona, *Il „de verborum significatu” di Festo e le XII Tavole*, I. *Gli „auctores” di Verrio Flacco*, *Index* 20, 1992, s. 211 i n.; O. Diliberto, *Contributo alla paligenesi delle XII Tavole. Le „sequenze” nei testi gelliani*, *Index* 20, 1992 s. 229 i n.; F. d'Ippolito, *Gaio e le XII Tavole*, *Index* 20, 1992 s. 279 i n.

⁹ Por. A. Guarino, *Una paligenesi delle XII Tavole?*, *Index* 19, 1991 s. 225 i n.; a zwłaszcza s. 229.

¹⁰ Por. A. Guarino, l.c. s. 228. Podobnie już poprzednio G. Scherillo, *Il sistema civilistico*, Studi in onore di V. Arangio-Ruiz, IV, Napoli 1953 s. 445 i n.

¹¹ O spizowych tablicach mówi Livius (3.57.10). Podobnie Dion. Hal. 10.57.7; Diod. 12.26.1. Pomponius (D.1.2.2.4) wspomina o *eboreas*, co należałoby poprawić na *roboreas*. Podział na 12 tablic wskazuje raczej na to, iż były to tablice drewniane, gdyż z brązu odlano by jedną, lub mniejszą ilość większych tablic. Por. też hipotezę (L. Wenger, *Quellen* s. 56 n. 11, 360 n. 23), zgodnie z którą projekt tekstu (Liv. 3.34.2 oraz 3.37.4) był ogłoszony na tablicach drewnianych, zaś ostateczny tekst na tablicach spizowych.

¹² Por. A. Guarino, op. cit., *Index* 19 s. 21.

¹³ Por. Liv. 5.43.1 ...cum inter incendia ac ruinas captae urbis nihil superesse...

¹⁴ Na podstawie przekazu Liviusa (6.1.10: in primis foedera ac leges – erant autem eae duodecim tabulae et quaedam regiae leges – conquiri, quae comparerent, iusserunt...) sformulowano nawet hipotezę, iż po najeździe Gallów odtworzono tekst ustawy XII tablic (por. E. Gabba, *Considerazioni sulla tradizione letteraria sulle origini della Repubblica*, EAC XIII, 1966 s. 162), która jednak nie jest ogólnie podzielana, ponieważ prawnicy i gramatycy końca Republiki i początków Pryncypatu znali co prawda treść poszczególnych przepisów, ale już w zmienionej językowo formie. Świadczy to o tym, iż korzystali oni nie z pierwotnego tekstu znajdującego się na forum i dostępnego każdemu, ale z objaśnień i opracowań swych poprzedników. Por. R. Schöll, *Legis duodecim tabularum reliquiae*, Leipzig 1866 s. 1; P. Bonfante, *L'autenticità*, s. 86 n. 4; F. d'Ippolito, op. cit., s. 400 n. 6. Za ponownym spisaniem ustawy por. np. W. Litewski, *Historia źródeł prawa rzymskiego*, Warszawa-Kraków 1989 s. 36.

z cnót obywatelskich¹⁵, a ustawa XII tablic – jak mówi Livius¹⁶ – stanowiła *fons omnis publici privatique iuris*¹⁷ jeszcze pod koniec Republiki uczono jej „w szkole” na pamięć¹⁸. Ale jak wspomina Ciceron¹⁹ zwyczaj ten za jego życia zanikł. Czy jednak taka nauka mogła pozwolić na wierne odtworzenie tekstu?

Wątpliwe jest, czy rzeczywiście w czasach młodości Cicerona uczono chłopców całej, niekrótkiej przecież ustawy na pamięć. Raczej poznawali oni tylko wyjątki charakterystyczne dla ustawy XII tablic, nie tylko ze względu na treść techniczno-jurystyczną, ale także by zachować w pamięci przykłady lingwistycznych zwrotów z poprzednich wieków²⁰. I to nie z oficjalnego tekstu, bo takiego nie było, ale jedynie z przekazów ustnych, powtarzanych czasami w kilku, różniących się między sobą, wersjach odmładzanych i poprawianych²¹.

Zresztą znajomość samych słów ustawy (mniej czy nawet bardziej dokładnych) też nie była decydująca w praktycznym prowadzeniu sporów, gdyż te słowa należało odpowiednio zinterpretować.

Początkowo tekstem ustawy XII tablic, jej interpretacją zajmowali się pontyfikowie²². Kolegium pontyfików, na którego czele stał *pontifex maximus*, miało główny nadzór nad prawem sakralnym²³. Pontyfikowie zajmowali się nie tylko ceremoniami religijnymi, lecz także układali kalendarz, wskazywali dni, w których można było dokonywać czynności prawnych (*dies fasti*), oraz te, w których nie wolno było dokonywać takich czynności (*dies nefasti*)²⁴. Pontyfikowie, biorąc udział przy boku króla w rozstrzyganiu spraw, znali przede wszystkim *legis actiones*, za pomocą których prowadzono sprawy przed sądem, potrafili odpowiednią *actio* dopasować do konkretnego przypadku²⁵. A wiadomo, że niezastosowanie

¹⁵ Por. H. Kupiszewski, *Prawo rzymskie a współczesność*, Warszawa 1988 s. 159 wraz ze źródłami i literaturą.

¹⁶ Liv. 3.34.6 a także 3.34.7 ...velut corpus omnis Romani iuris.

¹⁷ Określenie to jest z pewnością nieco przesadzone. A. Guarino, *Storia*, s. 138, tenże, *Il dubbio contenuto pubblicistico delle XII Tavole*, *Labeo* 34, 1988 s. 323 i in.; tenże, *Cicerone come e quando*, *Labeo* 36, 1990 s. 267 i n.; tenże, *Una palingenesi delle XII Tavole?*, Index 19, s. 228 stawia hipotezę, iż ustawa XII tablic nie zawierała w ogóle przepisów dotyczących prawa publicznego (a także sakralnego); przeciwnie B. Albanese, „Privilegia”, „*maximus comitiatus*”, „*iussum populi*” („*XII Tab. 9. 1-2, 15.5*”), *Labeo* 36, 1990 s. 19 i n.

¹⁸ Por. też Plaut, *Mostellaria*, v. 126; ...docent litteras, iura, leges.

¹⁹ Por. Cic. *de leg.* 2.59: ...discibamus enim pueri XII, ut carmen necessarium, quas iam nemo discit. Sformułowanie *ut carmen* dało podstawę do zastanowienia się, czy ustawa była ułożona w formie metrycznej. Zdanie to skrytykował G. Bernhardt, *Grundriss der römischen Litteratur*⁴, Braunschweig 1865 s. 377 n. 265.

²⁰ Por. A. Guarino, op. cit., Index 19 s. 230 n. 21.

²¹ Por. A. Guarino, *Cicerone come e quando*, *Labeo* 36, 1990 s. 269 i n.

²² Por. D.I.2.2.6.: ...omnium tamen harum (scil. legum XII tabularum) et interpretandi scientia et actiones apud collegium pontificum erant.

²³ Por. K. Latte, *Römische Religionsgeschichte*, München 1960 s. 195 i n.

²⁴ Por. Cic. *pro Mur.* 25: ...posset agi lege necne, pauci quondam sciebant; fastos enim vulgo non habebant.

²⁵ Na temat jurysprudencji pontyfików por. T. Dydyński, *Historia źródeł prawa rzymskiego*, Warszawa 1904 s. 163 i n.; F. Wieacker, *RRG*, I s. 310 i n.

odpowiedniej formuły, złe wypowiedzenie słów legisakcji powodowało przegranie procesu. Na skutek znajomości tych decydujących przy prowadzeniu sprawy czynników sami pontyfikowie określali swą wiedzę jako wtajemniczenie w sprawy nie tylko boskie, ale i ludzkie (*rerum divinarum et humanarum*)²⁶.

Działalność pontyfików była jednak wiedzą tajemną. Tylko członkowie kolegium mieli dostęp do archiwum, w którym przechowywano *libri pontifices* zawierające m.in. formuły, dawniejsze orzeczenia i wyroki sądowe mające znaczenie w praktyce sądowej. Ponieważ do *lex Ogulnia*²⁷ plebejusze byli wykluczeni ze sprawowania urzędów kapłańskich, nie znali oni prawa poza takstem ustawy XII tablic, przekazywanym ustnie z pokolenia na pokolenie oraz nielicznymi ustawami później uchwalonymi. Ta znajomość była jednak niewystarczająca dla odpowiedniego prowadzenia procesu, potrzebna była jeszcze interpretacja tekstów i dopasowywanie odpowiednich legisakcji. Stopniowo jednak wpływ kolegium pontyfików stawał się coraz mniejszy. Związane to było z ogłoszeniem, kilka lat przed uchwaleniem *lex Ogulnia*, ok. 304 roku przed Chrystusem, przez Cn. Flaviusa, syna wyzwolenca pisarza (*scriba*) Appiusa Claudiusa, kalendarza sądowego i zbioru *legis actiones*²⁸, zwanego później *ius Flavianum*²⁹. W tym też czasie Tiberius Coruncanius³⁰, pierwszy plebejski *pontifex maximus*³¹ (z lat 254–243 przed Chrystusem), konsul (z 280 roku przed Chrystusem), zaczął publicznie objaśniać obowiązujące prawo³².

²⁶ Por. Festus, s.v. *Ordo sacerdotum*, L. 200: *pontifex maximus, quod iudex atque arbiter habetur rerum divinarum humanarumque; Ulpian D.1.1.10.2: Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia*. Por. też Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*³, II 1 (Nchdruck Graz 1952) s. 45 in.

²⁷ Por. Liv. 10.6.2–9; 10.9.2 a także G. Rotondi, *Leges*, s.v. *Lex Ogulnia de auguribus et pontificibus*, s. 236; F. Wieacker, *RRS*, I s. 527.

²⁸ Por. Liv. 9.46.5: *civile ius, repositum in penetralibus pontificum, evulgavit fastosque circa forum in albo proposuit, ut, quando lege agi posset, sciretur. Wg świadectwa Liv. (9.46.1–5) oraz Pomponiusa (D.1.2.2.7: ...Gnaeus Flavius scriba eius libertini filius subreptum librum populo tradidit...)* Gn. Flavius zabrał potajemnie powyższy zbiór i ogłosił go. Por. też Cic. *pro Mur.* 25; wg Plinius (Nat. hist. 33.17; ...hic (scil. Gn. Flavius) ...libertino patre alioqui genitus et ipse scriba Appi Caeci, cuius hortatu exceperat eos dies consultando adsidue sagaci ingenio promulgaratque...) ogłoszenie nastąpiło z zachęty Appiusa. Por. też Macr. *Sat.* 1.15.9.

²⁹ Na temat rozważań, czy *ius Flavianum* zawierało tylko kalendarz sądowy czy jedynie *legis actiones*, czy jedno i drugie por. M. Schanz – C. Hosius, op. cit., I, s. 36 in.; R. A. Bauman, *Lawyers in Roman Republican Politics. A study of the Roman jurists in their political setting, 316–82 BC*, München 1983 s. 24; F. Wieacker, *RRG*, I s. 524 wraz z cytowaną tam literaturą.

³⁰ Por. M. Schanz – C. Hosius, op. cit., I s. 36 in.; W. Kunkel, *Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen*, Weimar 1952 s. 7, 56 in.; R. A. Bauman, op. cit., s. 71 in.; F. Wieacker, *RRG*, I s. 535 wraz z literaturą.

³¹ Por. Liv. *Per.* 18: *Tib. Coruncanius primus ex plebe pontifex maximus creatus est.*

³² Por. D.1.2.2.35: *...ante Tiberium Coruncanium publice professum neminem traditur; D.1.2.2.38 ...Tiberius Coruncanius... qui primus profiteri coepit...* Por. też Cic. *de orat.* 3.134; *Lael.* 18.

Jednakże pierwszym prawnikiem w najpełniejszym tego słowa znaczeniu był dopiero Sextus Aelius Paetus Catus³³ (konsul w 198, cenzor w 194 roku przed Chrystusem). Od niego bowiem zaczyna się okres, w którym prawnicy byli twórcami jurysprudencki nauki, czyli nie tylko zajmowali się działalnością praktyczną, ale jednocześnie w sposób naukowy opracowywali normy prawne. Prawnik ten, zwany Przebiegłym-Catus, wspomniany przez Pomponiusa dwukrotnie³⁴, napisał dzieło *Tripertita* będące, jak określił je autor *Enchiridionu*, kolebką nauki prawa (*veluti cunabula iuris*)³⁵. Dzieło to było zwane *Tripertita* ze względu na trzy części (*tria iura*), z których się składało³⁶. Zawierało bowiem tekst ustawy XII tablic (*ius civile*), interpretację poszczególnych przepisów (*interpretatio*) i wreszcie odpowiednio dopasowane skargi (*legis actiones*).

Przekaz Pomponiusa nie jest jednak jasny i nasuwa wiele wątpliwości. Między innymi bowiem dyskusyjne jest, czy *Tripertita* była złożona z 3 niezależnych od siebie części – pierwsza z nich zawierałaby treść ustawy XII tablic, druga jej interpretację, trzecia wreszcie formuły *legis actiones*, czy też przeciwnie – było to dzieło trychotomiczne w tym sensie, iż do każdego przepisu ustawy XII tablic autor dawał od razu odpowiednią interpretację i ewentualnie odpowiednią legisakcję. Inną wątpliwością, która powstaje na podstawie lektury Pomponiusa jest pytanie, ile dzieł napisał Sexus Aelius Catus?³⁷ Czy *Tripertita* była identyczna z *ius Aelianum*³⁸ i jaki był stosunek tego ostatniego dzieła do *ius Flavianum*, czyli wspomnianego już faktu podania do powszechnej wiadomości zbioru *legis actiones*.

Przekonywująca w tym względzie zdaje się hipoteza³⁹, zgodnie z którą Sextus Aelius Catus napisał jedno dzieło *Tripertita*, w którym były referowane poszczególne dyspozycje (przepisy) ustawy XII tablic i do każdej była dopasowana odpowiednia *interpretatio* i w razie potrzeby formuła odpowiedniej *legis actio*. Po śmierci autora tekst *Tripertita* był różnie pracowywany przez jurystów II wieku przed Chrystusem, którzy podzielili dzieło na 3 oddzielne części, poświęcone bądź to samej ustawie XII tablic,

³³ Por. M. Schanz – C. Hosius, op. cit., I s. 236 i n.; F. Schulz, op. cit., s. 35; R. A. Bauman, op. cit., s. 121 i n.; F. Wieacker, *RRG*, I s. 536 i n.

³⁴ Por. D.1.2.2.7 i D.1.2.2.38.

³⁵ Na temat słowa *cunabula* por. R. A. Bauman, op. cit., s. 129, n. 253.

³⁶ Por. D.1.2.2.38: ...Sextum Aelium etiam Ennius laudavit, et exstat illius liber qui inscribitur „tripertita”, qui liber veluti cunabula iuris continet; tripertita autem dicitur, quoniam lege duodecim tabularum praeposita iungitur interpretatio, deinde subtextitur legis actio.

³⁷ F. P. Bremer, *Iurisprudentia antehadriana*, I, Lipsiae 1896 (Reprint 1985) s. 13 i n. wymienia 3 dzieła Catusa; *Responsa, Commentaria tripertita vulgo Ius Aelianum* oraz *Libri tres spurii*; O. Lenel, *Palingenesia iuris civilis*, I Lipsiae 1889 s. 2 tylko *Tripertita*.

³⁸ Por. D.1.2.2.7: ...non post multum temporis spatium Sextus Aelius alias actiones composuit et librum populo dedit, qui appellatur ius Aelianum. *Tripertita* stanowiłaby tytuł, jaki nadał dziełu sam autor, zaś *ius Aelianum*, tytuł pod którym to dzieło było znane ogółowi. Por. T. Dydyński, op. cit., s. 169 a także autorów cytowanych w nocie 33.

³⁹ Por. A. Guarino, *L'esegesi delle fonti del diritto romano*, Napoli 1968 s. 131; tenże, *Storia del diritto romano*², Napoli 1981 s. 293 i n.

bądź to jej interpretacji, bądź skargom. Ze względu na praktyczne zastosowanie część zwana *liber de actionibus*, powstała dopiero na skutek późniejszego przerobienia dzieła Aeliusa Catusa, uzyskała największą popularność, zaczęła żyć jakby „swym własnym, odrębnym życiem”, nazwano ją *ius Aelianum*, które zastąpiło mniej obszerne *ius Flavianum*.

Tripertita, pierwsze dzieło o charakterze naukowym, wychodzące poza zbiór formuł, była czytana i przerabiana pod koniec Republiki. Do naszych czasów zachowało się jedynie kilka fragmentów tego dzieła⁴⁰. Zrekonstruowane szczątki nie mogą oddać nawet w przybliżeniu treści dzieła Aeliusa Catusa, które nie tylko było interpretacją osiągnięć decemvirów, ale dzięki temu, iż przytaczało przepisy ustawy XII tablic, stanowiło prawdopodobnie pierwszą paligenезję rzymskiej kodyfikacji.

The first palingenesis of the Twelve Table

It is hard to overestimate the importance of the Twelve Table law framed in the fifth century B.C. Therefore there were several attempts to reconstruct its content. "Tripertita" of Aelius Catus could be considered the first palingenesis of this act.

⁴⁰ Por. F. P. Bremer, op. cit., I, s. 25 i n.; O. Lenel, *Palingenesis*, I s. 2.